

Summary

Tsybulska O.Yu. Legal Relations Arising As a Result of Testamentary Burden. — Article.

This scientific article is devoted research of legal relations arising as a result of testamentary burden. The thesis determines a nature of these relations; reveals disadvantageous features of legislation in the sphere of testamentary arrangements civil legal regulation and suggests the ways to remove them.

Keywords: testamentary arrangements, testamentary burden, binding legal relations.

УДК 347.65/68:347.932(477)

Н. В. Черногор

ВИЗНАЧЕННЯ СТРОКІВ ТА ТЕРМІНІВ У СПАДКОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Важливе значення в житті кожної людини займає спадкове право. Спадкові правовідносини виникають, здійснюються та припиняються з настанням вказаних в нормах юридичних фактів у певний час. Саме тому для спадкових правовідносин час має важливе значення. За допомогою строків та термінів суб'єкти спадкових правовідносин можуть реалізувати своє суб'єктивне право на спадщину.

Дослідженню строків та термінів у цивільному праві було приділено багато праць видатних вчених, таких як: В. П. Грибанов, О. А. Красавчиков, І. Б. Новицькій, М. А. Гурвич, В. В. Луць, Т. М. Вахонєва та інші. У спадковому праві на проблему строків та термінів звертали увагу: Ю. О. Заїка, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, З. В. Ромовська, Є. О. Харитонов, Є. О. Рябоконт та інші.

Строки та терміни у спадковому праві знайшли достатньо широке визначення, але закріплення у Цивільному кодексі України 2003 р. (далі — ЦК України) понять «строк» та «термін» викликає багато проблем у їх практичному застосуванні. Метою проведення даного дослідження є визначення строків та термінів у спадковому праві України.

Право на прийняття спадщини є суб'єктивним цивільним правом, зміст якого полягає у можливості спадкоємцями прийняти спадщину або відмовитися від неї [1]. Дане суб'єктивне право спадкоємець може реалізувати в межах чітко встановлених та імперативно визначених строків та термінів.

Закон пов'язує відкриття спадщини із двома юридичними фактами: біологічна смерть фізичної особи та оголошення її померлою. Згідно з ч. 1 ст. 15 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» [2] людина вважається померлою з моменту, коли встановлена смерть її мозку (біологічна смерть). Смерть мозку означає повну і незворотну втрату всіх його функцій. У випадку, якщо ж життєдіяльність організму підтримується за допомогою апаратів штучного дихання, кровообігу тощо, смерть ще не настала і, відповідно, спадщина не відкрилась.

Згідно зі ст. 1220 ЦК України, підставами відкриття спадщини є смерть фізичної особи або оголошення її такою, що померла. Смерть — це подія, тобто обставина, яка не залежить від волі суб'єктів права. При цьому для виникнення спадкових правовідносин не має значення, що було причиною смерті, тому що вирішальним є сам факт смерті. Також у випадку оголошення фізичної особи такою, що померла, підставою виникнення спадкових правовідносин є рішення суду, яке ґрунтується на припущенні, що фізична особа-спадкоємець померла [3, 353]. Момент відкриття спадщини визначається залежно від того, яка з зазначених обставин є підставою виникнення спадкових правовідносин.

У разі, якщо виникнення спадкових правовідносин пов'язане зі смертю особи-спадкодавця, часом відкриття спадщини вважається день її смерті. Факт смерті підтверджується свідоцтвом про смерть, виданим органом РАЦС. Якщо підставою виникнення спадкових правовідносин є оголошення фізичної особи такою, що померла, то час відкриття спадщини визначається згідно з нормою ч. 3 ст. 46 ЦК України, яка передбачає, що фізична особа оголошується померлою від дня набрання законної сили рішенням суду про це. Таке рішення суду є підставою для реєстрації органами РАЦС факту смерті та видачі свідоцтва про смерть. Якщо ж фізична особа, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю чи дають підставу припустити її загибель від певного нещасного випадку, або у зв'язку з воєнними діями, то вона може бути оголошена судом померлою від дня її вірогідної смерті [4, 130].

Правові наслідки оголошення фізичної особи померлою прирівнюються до наслідків, які настають за фактом смерті. Але для спадкоємців, які прийняли спадщину після особи, оголошеної в судовому порядку померлою, встановлені певні обмеження щодо розпорядження її майном. Так, згідно зі ст. 47 ЦК України спадкоємці не мають права протягом п'яти років відчувувати нерухоме майно, яке вони набули у зв'язку з відкриттям спадщини особи, яка оголошена померлою.

На практиці виникають такі ситуації, коли день вступу в законну силу судового рішення і день передбачуваної або фактичної смерті, вказаний у судовому рішенні, знаходиться у часі на суттєвій відстані один від одного, іноді за межами встановленого строку для прийняття спадщини. У цьому разі спадкоємці можуть автоматично опинитися в становищі таких, що пропустили строк для прийняття спадщини. Такі спадкоємці повинні звернутися з позовом до суду спочатку про визнання фізичної особи померлою в порядку окремого провадження, а після одержання судового рішення про оголошення спадкодавця померлим, звертатися до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини. І тільки після одержання відмови нотаріуса через пропущений строк для прийняття спадщини, спадкоємці можуть звернутися до суду з позовом про надання їм додаткового строку, достатнього для прийняття спадщини.

Для вирішення цього питання, вважаємо за необхідне звернути увагу на думку російського вченого В. А. Гаджиева, який пропонує, якщо день набрання законної сили рішенням про визнання особи померлою та день передбачува-

ної або фактичної смерті вказаний в рішенні суду знаходяться в часі на суттєвій відстані один від одного, то строк для прийняття спадщини повинен починатися від дня набрання законної сили рішення суду про оголошення особи померлою [5]. Отже обчислення строку для прийняття спадщини слід починати від дня набрання законної сили рішенням суду про оголошення такої особи померлою, а склад спадщини, що належав спадкодавцеві, повинен визначатися на день передбачуваної або фактичної смерті.

У випадку, коли у свідоцтві про смерть особи-спадкодавця вказаний лише місяць або рік смерті, то часом відкриття спадщини слід вважати останній день указанного місяця або року.

Відповідно до ч. 3 ст. 1220 ЦК України, особи, які померли протягом однієї доби, також у різні години однієї календарної доби, які могли б спадкувати одна після одної, вважаються померлими одночасно. Спадщина відповідно них відкривається одночасно і окремо щодо кожного з них вони не успадковують одна після одної, а натомість, є окремими спадкодавцями. Таких осіб називають комморієнти. Термін «одночасно» у даній нормі визначається не за моментом, а за відрізком часу та має тлумачитися як «в один день», тобто протягом одного дня [6, 775]. Термін на «добу» потрібно тлумачити як «день» з нуля годин до двадцять четвертої години, а не як астрономічні двадцять чотири години, що відраховуються з будь-якого моменту. Оскільки часом відкриття спадщини визначають саме день смерті особи-спадкодавця, то особи, які померли в один день, але в різний час доби, вважаються такими, що померли в один час.

Згідно з ч. 4 ст. 1220 ЦК України, якщо кілька осіб, які могли б спадкувати одна після одної, померли під час спільної для них небезпеки (стихійного лиха, аварії, катастрофи тощо), припускається, що вони померли одночасно. Відносно таких осіб спадщина відкривається одночасно і окремо щодо кожної з цих осіб. Але ще до прийняття ЦК України 2003 р. В. Ю. Чуйкова пропонувала внести норму стосовно того, що особи визначаються померлими одночасно і не спадкують один після другого, лише при неможливості встановити, хто з двох і більше осіб померли раніше [7]. Отже особи вважаються такими, що померли одночасно, якщо вони померли під час спільної для них небезпеки, є лише припущенням. Зацікавлені особи вправі спростувати це припущення, надавши необхідні докази того, що одна із осіб померла одного дня, а інша — наступного [6, 776].

Враховуючи все вищевикладене, слід зазначити, що відкриття спадщини слід розглядати як юридичний факт, виникнення якого пов'язують не з моментом смерті спадкодавця, а з днем її настання. Але поняття «день» включає в себе години та хвилини і визначається календарною датою, тому, щоб відрізнити одну дату від іншої, необхідно зафіксувати точний час смерті спадкодавця, а саме момент її настання.

Потрібно звернути увагу на зміст ст. 1218 ЦК України, відповідно до якої: «до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті».

Вважаємо, що у даній нормі законодавець для вирішення питання відносно складу спадщини замість терміну «час» та «день» не випадково застосовує поняття «момент». На наш погляд, це потрібно для більш точного визначення кола об'єктів спадщини. Якщо після настання смерті спадкодавця, але в той самий день, спадкодавцю була нарахована грошова винагорода, то дане нарахування не буде породжувати юридичні наслідки спадкування, оскільки спадкодавець не встиг набути право на грошову винагороду. Тому остання не може входити до складу спадщини відповідно до ст. 1227 ЦК України.

Точне визначення часу смерті спадкодавця також потрібно при спадкуванні права на вклад у банку (фінансовій установі) згідно зі ст. 1228 ЦК України. Наприклад, якщо у спадкоємця виникло право на спадкування, права вимоги щодо одержання банківського вкладу, а розмір вкладу в проміжку між моментами відкриття спадщини та її прийняттям або оформленням свідоцтва про право на спадщину збільшився у зв'язку з нарахуванням відсотків, спадкоємець вважатиметься правонаступником вкладу в тому розмірі, в якому він існував на момент відкриття спадщини, а відсотки, нараховані пізніше, будуть йому належати вже не як спадкоємцеві, а як кредиторів за договором [8, 11]. Отже, під терміном «момент» мається на увазі не день смерті, а її миттєвість, година та хвилина.

Ми вважаємо, що законодавець не випадково використовує для вирішення питання відносно складу спадщини замість терміна «час» та «день» передбачає поняття «момент». Отже, іноді законодавець надає значення не тільки дню відкриття спадщини, а також моменту відкриття спадщини, який збігається з моментом смерті спадкодавця. Це необхідно для точного і об'єктивного вирішення питання саме моменту набуття і припинення прав та обов'язків, визначення кола об'єктів спадщини, для захисту прав та інтересів учасників спадкових правовідносин. Але це не стосується випадку, коли особа оголошується померлою від дня набрання законної сили рішення суду, також, коли особа пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави припустити її загибель від певного нещасного випадку, або у зв'язку з воєнними діями, коли дана особа може бути оголошена померлою від дня її вірогідної смерті.

Чинне цивільне законодавство передбачає виняток з імперативного правила, яке пов'язує час відкриття спадщини з датою смерті спадкодавця. Часом відкриття спадщини посмертно реабілітованих осіб є день прийняття рішення районною комісією з питань поновлення прав реабілітованих про повернення майна реабілітованого або відшкодування його вартості спадкоємцям першої черги [9]. Саме з моментом прийняття комісією цього рішення пов'язується перебування майна реабілітованого в цивільному обігу, та коло спадкоємців першої черги визначається на день винесення цього рішення.

Підводячи підсумок зазначимо, що відкриття спадщини закон пов'язує з юридичними фактами такими як, смерть особи-спадкодавця або оголошення судом особи-спадкодавця померло, яке спричиняє за собою ті самі наслідки, що і смерть. Отже, відкриття спадщини — це настання тих юридичних фактів,

якими обумовлюється виникнення спадкових правовідносин [10, 964]. Під поняттями «час відкриття спадщини», «відкриття спадщини», «смерті спадкодавця» слід розуміти час відкриття спадщини та виникнення спадкових правовідносин.

З вищезазначеного слідує, що у нормах спадкового права використовуються поняття «час», «день», «момент». Час по відношенню до інших понять вважається ширшим за змістом, тобто він включає в себе інші поняття, а саме «день» та «момент». Тому в деяких випадках, коли не потрібне точне встановлення моменту виникнення, припинення спадкових правовідносин, законодавець використовує поняття «час».

У нормах, які регулюють спадкові правовідносини, жодного разу не вживається поняття «термін», але під терміном у спадковому праві потрібно розуміти «день» — як календарну дату або «момент» — як вказівку на подію, що має настати, а також «час відкриття спадщини», який відповідно ст. 1220 ЦК України вважається днем смерті особи-спадкодавця або днем, з якого вона оголошується померлою. Всі ці поняття підпадають під визначення поняття «терміна» у ст. ст. 251–252 ЦК України.

Терміном у спадковому праві вважаються відповідно до чинного законодавства поняття «час», «день», «момент», з якими пов'язане виникнення спадкових правовідносин.

Час відкриття спадщини визначається залежно від того, яка з названих вище обставин є підставою для виникнення спадкових правовідносин. Виникнення спадкових прав та обов'язків починається в кожному окремому випадку у свій термін.

Визначення часу відкриття спадщини має дуже важливе правове значення, оскільки дозволяє визначити та встановити, з якого моменту виникають спадкові відносини та з якого моменту починають обчислюватися строки у спадковому праві.

У спадковому праві практично всі строки мають імперативний характер, також початок обчислення строків завжди пов'язаний з настанням тих чи інших юридичних фактів.

Перебіг та обчислення строків у цивільному праві відбувається за правилами ст. ст. 253–255 ЦК України. Оскільки строки визначаються роками, місяцями, тижнями тощо, вони мають свій початок, який пов'язується або з конкретно календарною датою, або з подією, яка неминуче має настати. Але календарна дата або день настання події в обчислення тривалості строку не враховуються. Строк починається або з наступного дня після календарної дати, або з наступного дня після настання події.

Аналізуючи поняття «строк» і «термін», можна відзначити, що строк є складним поняттям, яке містить у собі початковий і кінцевий термін. Терміни доцільно розглядати як складову частину строків, які «обслуговують» строки шляхом встановлення їх граничних меж (момент початку перебігу того чи іншого строку та його закінчення) [11]. За допомогою «термінів» починають обчислюватися чи припиняється обчислення строків, в межах яких здійснюється

реалізація та захист учасниками цивільних правовідносин своїх прав та обов'язків.

Взаємозв'язок строків та термінів є безспірним, оскільки правильне визначення початку перебігу строку дає можливість або правильного обчислення того чи іншого строку, або встановити конкретний час виникнення, зміни чи припинення цивільних прав та обов'язків.

Визначення початку строку має велике практичне значення, оскільки від цього залежить як правильність обчислення строку, так і встановлення факту закінчення строку, що обумовлює ті чи інші юридичні наслідки, які настають у зв'язку з закінченням строку. Неправильне визначення строку може привести до штучного скорочення або подовження строку. Від того, наскільки правильно буде визначений момент початку перебігу строку, залежить і правильне обчислення строку. Встановлені з цього приводу правові норми не можуть бути змінені суб'єктами цивільного права, тобто є імперативними і поширюють свою дію на будь-які визначені правовідносини [12]. Обчислення строків відкриття спадщини слід починати з дня смерті особи-спадкодавця або з дня, коли вона оголошується померлою.

З часу відкриття спадщини, а саме з дня відкриття спадщини починають обчислюватися строки у спадковому праві, а саме:

1) строк подання заяви про прийняття спадщини, заяви про відмову від спадщини (ст. 1269 ЦК України);

2) строк для прийняття спадщини або відмови від її прийняття спадкоємцями (ч. 1 ст. 1270, ч. 1 ст. 1273 ЦК України);

3) строк пред'явлення претензій кредиторів до спадкоємців (ст. 1281 ЦК України);

4) строк для видачі свідоцтва про право на спадщину (ч. 1 ст. 1298 ЦК України);

5) річний строк, сплин якого за умови відсутності спадкоємців є підставою для звернення органу місцевого самоврядування до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою (ч. 1–2 ст. 1277 ЦК України);

6) день відкриття спадщини є початковим терміном для перебігу строку позовної давності (ст. 257 ЦК України);

7) з часу відкриття спадщини вживаються заходи, щодо охорони спадкового майна. Охорона спадкового майна триває до закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини (ст. 1283 ЦК України).

Враховуючи все вищевикладене, можна зробити висновок, що час відкриття спадщини визначається залежно від того, яка з названих вище обставин є підставою для виникнення спадкових правовідносин. Виникнення спадкових правовідносин починається в кожному окремому випадку у свій термін, який вважається початковим для обчислення строків у спадковому праві. Під терміном у спадковому праві потрібно розуміти «день» — як календарну дату або «момент» — як вказівку на подію, що має настати, а також «час відкриття спадщини», який відповідно до ст. 1220 ЦК України вважається днем смерті особи-спадкодавця або днем, з якого вона оголошується померлою.

Література

1. Поняття цивільного права, цивільного інтересу та цивільного обов'язку [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ua.textreferat.com/referat-5937-1.html>.
2. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині : Закон України від 16 лип. 1999 р. № 1007-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 41. — Ст. 377.
3. Цивільне право України : підручник. У 3 кн. Кн. 2 / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, О. А. Підригора [та ін.] ; за ред. Є. О. Харитонova. — О. : Юрид. л-ра, 2006. — 440 с.
4. Спадкування за законодавством України. Коментар. Судова практика : [зб. нормат. актів]. — К. : Юрінком Інтер, 2009. — 352 с.
5. Гаджиев В. А. Сроки в наследственном праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / В. А. Гаджиев. — Рязань, 2007. — 176 с.
6. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України. [В 4 т.]. Т. 3 / А. Г. Ярема, В. Я. Карабань, В. В. Крищенко, В. Г. Рогань. — К. : А.С.К. ; Севастополь : Ін-т юрид. дослідж., 2005. — 928 с.
7. Чуйкова В. Ю. Правові питання спадкування за заповітом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / В. Ю. Чуйкова. — Х., 1999. — 25 с.
8. Заїка Ю. О. Спадкове право : навч. посіб. / Ю. О. Заїка, Є. О. Рябокoнь. — К. : Юрінком Інтер, 2009. — 352 с.
9. Про судову практику у справах про спадкування : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 трав. 2008 р. №7 // Вісник Верховного суду України. — 2008. — № 6. — Ст. 17.
10. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. У 2 т. Т. 2 / за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецоваї, В. В. Луця. — 2-ге вид., переробл. і допов. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 1088 с.
11. Вахонєва Т. М. Строки (терміни) у цивільному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Т. М. Вахонєва. — К., 2005. — 223 с.
12. Вахонєва Т. М. Порядок та особливості обчислення строків за новим цивільним законодавством // Право України. — 2004. — № 2. — С. 21–26.

Анотація

Черногор Н. В. Визначення строків та термінів у спадковому праві України. — Стаття.

Стаття присвячена дослідженню строків та термінів у спадковому праві України. Строки та терміни у спадковому праві знайшли достатньо широке визначення, але закріплення у Цивільному кодексі України 2003 р. понять «строк» та «термін» викликає багато проблем у їх практичному застосуванні.

Ключові слова: спадкове право, здійснення права на спадкування, час відкриття спадщини, строк, термін, момент.

Анотация

Черногор Н. В. Значение сроков и терминов в наследственном праве Украины. — Статья.

Статья посвящена исследованию сроков и терминов в наследственном праве Украины. Сроки и термины в наследственном праве нашли достаточно широкое применение, но закрепление в Гражданском кодексе Украины 2003 года понятий «срок» и «термин» вызывает проблемы с практическим их применением.

Ключевые слова: наследственное право, осуществление права на наследование, время открытия наследства, срок, термин, момент.

Summary

Chernogor N. V. Defining Periods and Terms in Succession Law of Ukraine. — Article.

This article is devoted to the research of terms and limits in the Ukrainian Law of Inheritance. The terms and limits in the Law of Inheritance have been widely used, but the application of their definitions in the Civil Code of Ukraine results into problems with the practical application.

Keywords: Law of Inheritance, the right to inherit, the time of heritage opening, term, moment.